

Стимул-ориентирани сетивни глаголи – своеобразие и разнообразие

Христина Кукова

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“

при Българската академия на науките

hristina@dcl.bas.bg

Резюме. Изследването има за цел да представи една специфична разновидност на предикатите за перцепция – стимул-ориентирани сетивни глаголи. Това е подгрупа глаголи, чиито представители се характеризират с присъединяване на Стимула като изреченски субект, като изразяват притежаваното от него състояние или активното му действие. Описва се семантичният обхват на този тип глаголи, като се очертават различията от представителите на останалите подкласове.

Ключови думи: предикати за перцепция, Стимул-ориентирани предикати, типология

1. Лексикалносемантичен клас на перцептивните глаголи

Според С. Моисеева (Моисеева/Moiseeva 2005: 9), с термина лексикалносемантично поле характеризираме дадено множество езикови единици от една част на речта с общо значение, които се групират около даден ядрен семантичен компонент. Класът на перцептивните предикати представлява типичен пример за това наблюдение с йерархичната си структура, организирана в семантично взаимосвързани пространства и лексикалносемантични мрежи, които се съотнасят с определени понятия. Моноцентричността на семантичния клас на перцептивните предикати се проявява в йерархичната му организация, която е онагледена с хиперо-хипонимните отношения в Уърднет. При разглеждане на основните типове предикати са посочени поддървета, които представляват един от типовете предикати. Присъствието на доминантен семантичен признак, който обединява всички единици, позволява да се отличат основни лексеми с най-обобщено значение. Тъй като глаголите за възприятие отразяват връзката между физиологичната перцепция и езика, основните микрополета или подкласове, на които се делят тези глаголи, са обвързани с петте вида сетивно възприятие - зрително, слухово, осезателно, обонятелно и вкусово.

Семантичният клас на перцептивните глаголи се характеризира още и със сложното взаимодействие и взаимопреплитане на компоненти, специфични за това поле, с независими от него елементи. Независимите компоненти са приложими към всички (или повече от едно) вербални семантични класове, докато специфичните за полето характеризират само представители на даден семантичен клас глаголи. Базисна характеристика за семантичния клас на перцептивните глаголи е тази, която ги определя според вида на сетивното възприятие – визуално, слухово, тактилно, обонятелно, вкусово.

А. Вежбицкая отбелязва, че глаголите за сетивно възприятие могат да бъдат систематизирани по следния начин:

- (1) *виждам* – възприемам с очите си;
- (2) *слушам* – възприемам с ушите си;
- (3) *мириша* – възприемам с носа си;
- (4) *усещам на вкус* – възприемам с езика си;

(5) *усещам* – възприемам с тялото си (Вежбицкая 1986: 338).

Разпределени според горепосочения семантичен критерий (на базата на специфичните за всяко микрополе семантични компоненти), глаголите от перцептивния клас могат да се групират така:

- глаголи за зрително възприятие (*гледам, виждам, наблюдавам*);
- глаголи за слухово възприятие (*слушам, чувам*);
- глаголи за осезателно възприятие (*усещам, докосвам*);
- глаголи за вкусово възприятие (*вкусвам*);
- глаголи за обонятелно възприятие (*подушвам*).

Освен тези интуитивно разбираеми групи съществуват и граматико-семантични критерии за по-прецизна класификация. Още през 1949 г. С. Бък разделя глаголите за възприятие на субектни и обектни (Buck 1949).

Изборът на определен граматичен субект е основен при групирането на този клас глаголи, тъй като отдава предпочитание на възприемащия или на обекта на възприятие и позволява да се прави разлика между насочени към субекта перцептивни глаголи, от една страна, и насочени към Стимула перцептивни глаголи – от друга. Глаголите, насочени към възприемащия, се отличават от глаголите, ориентирани към възприеманото, по това, че първите присъединяват като външен аргумент одушевени същества, които претърпяват определен тип преживяване, докато представителите на втория подвид присъединяват възприеманата единица като изреченски субект. Първият подклас ще бъде наричан още субект-ориентирани (Експериенцер-ориентирани, Експериенцер-субектни) предикати, а вторият – обект-ориентирани (Стимул-ориентирани, Стимул-субектни) предикати.

Ориентирани към възприемащия глаголи	Ориентирани към възприеманото глаголи ¹
виждам <i>Видях човека.</i>	изглеждам <i>Човекът изглеждаше весел.</i>
чувам <i>Чувам песните на птиците.</i>	звуча <i>Птиците звучат по-приятно там.</i>
усещам <i>Усети топлината на завивките.</i>	усещам се / на допир съм <i>Усеца се вълната в материята. Пуловерът беше мек на допир.</i>
мириша <i>Обича да мирише супата.</i>	мириша <i>Ястието миришеше превъзходно.</i>
вкусвам <i>С нетърпение вкуси от сладоледа.</i>	имам вкус / лютя / сладня... <i>Ей, че люти тази чушка!</i>

¹ А. Виберг ги нарича копулативни, но за български език този термин не е удачен и се разграничаваме от него (Viberg 1983).

Таблица 1. Подялба на глаголите за възприятие в българския език според ориентацията към възприемащия или възприеманото.

Както се вижда от таблицата и примерите към нея, глаголите за възприятие в българския език също подлежат на това деление. От една страна съществуват глаголи, които присъединяват Стимула като външен аргумент.² От друга страна, правят впечатление глаголите, които присъединяват Експериенцера като изреченски субект и обикновено са транзитивни. Ориентираните към възприемателя предикати на свой ред се делят на **спонтанни** („за състояние“ (Vendler 1967), „когнитивни“ (Rogers 1971: 206), „експериенцерни“ (Viberg 1983: 123), „пасивни“ (Palmer 1966: 99), „стативни със субект Експериенцер“ (Lehrer 1990: 223), „инертни състояния“ (Падучева/Paducheva 2004: 204) и **волеви** („активни“ (Viberg 1983: 123), „активни перцептивни глаголи“ (Leech 1971: 23), (Rogers 1971: 206); „активни с Експериенцер субект“ (Lehrer 1990: 223), „действия“ (Падучева/Paducheva 2004: 204), т.е. такива, които са предизвикани или насочени волево.

Подкласът на Стимул-ориентираните предикати също бива назоваван с различни термини – „с със субект Стимул“ (Lehrer 1990: 223), „копулативни“ (Viberg 1983: 123), „перцепти“ (Gisborne 1996: 1), „с Експериенцер зад кадър“ (Падучева/Paducheva 2004: 204). Вижда се, че различните автори подхождат твърде разнообразно в терминологичен аспект. В настоящото изследване приемаме термина „Субект-ориентиран“ по отношение на спонтанните и волевите предикати, които присъединяват възприемателя като подлог, и „Стимул-ориентиран“ – по отношение на предикатите, присъединяващи в същата позиция възприемания обект.

Стимул-ориентираните предикати могат да бъдат изразени с едновалентна конструкция и често са натоварени с допълнителен семантичен нюанс (*ухая, воня, лютя*). При употребата им в двувалентна конструкция с дативен Експериенцер обикновено се подсилва субективността на възприеманата ситуация.

(6) *Люти ми на очите.*

М. Стаменов описва подобен тип структури, които назовава „конструкции за перцептивен изглед“ като отбелязва, че „позицията на външен аргумент-подлог се заема от Стимул, а Тръпникът в такъв случай се превръща в индиректен обект на именуваното от предикатива глаголно състояние, който се екплицира или не според комуникативното намерение на говорещия (Нещо тъмнее (в полето)“ (Стаменов/Stamenov 2021: 82). Авторът подчертава, че дателната клитика изразява субективно преживяване (Стаменов/Stamenov 2022: 355).

2. Стимул-ориентираните предикати за перцепция

В изследването си от 2019 г. Виберг поделя Стимул-ориентираните предикати³ на три подгрупи: сетивни копули, глаголи за възприемаемост и сетивни глаголи (Viberg 2019).

² Конструкциите със Стимул в подложна позиция не са залогова алтернация и се различават от пасивните конструкции, срв. *Всички в залата усещаха топлината. – Топлината в залата се усещаше от всички. / Слабо се усеща лютивината на джинджифила.*

³ Феномен-ориентираните предикати, според терминологията на А. Виберг (Viberg 2019: 19).

Феномен-ориентирани предикати			
Сетива	Сетивни копули	Глагол за възприемаемост	Сетивен глагол
Неутрално	Seem 'изглеждам'	Be noticeable 'забележим съм'	
Зрение	Look 'изглеждам'	Be visible 'видим съм'	shine 'светя' shimmer 'блещукам' glimmer 'мъждукам' gleam 'блестя' glitter 'лъщя' glint 'проблясвам' glisten 'лъщя' flash 'просветвам'
Слух	Sound 'звуча'	Be audible 'доловим съм'	crack 'пуквам' creak 'скърцам' rattle 'тракам' crash 'трясвам' sough 'фуча' surge 'бушувам' buzz 'жужа'
Осезание	feel 'усещам се'		tickle 'гъделичкам' abrade 'жуля' tingle 'смъдя' sting 'жиля' burn 'паря'
Вкус	taste 'имам вкус'		
Обоняние	smell 'мириша'		stink 'воня'

Таблица 2. Типология на А. Виберг (Viberg 2019:19).

В това по-ново изследване Виберг разделя Стимул-ориентираните предикати на три подтипа (Viberg 2019). Като първи подтип обособява копулативните предикати, които са най-неутрални и ненатоварени в семантично отношение (*изглеждам, звуча, усещам се, имам вкус, мириша*).

Вторият подтип имплицира потенциалната възможност за възприятие (*забележим съм, виждам се, чувам се*). А. Виберг твърди, че за много езици не се концептуализират предикати от този подвид за осезание, вкус и обоняние (Виберг 2012), но от емпиричния материал се вижда, че за български те често биват изразявани с помощта на конструкта „усещам се“. Това потвърждава теорията на автора, че по-високо разположените в йерархията глаголи могат да заместят по-ниско

разположените, особено когато те не са концептуализирани. Примери (7-9)⁴ потвърждават йерархичната теория на автора, като от тях се вижда, че с един и същи предикат в (7) се назовава тактилно възприятие, в (8) – вкусово, а в (9) – обонятелно.

(7) *Дюшекът е такъв, че изобищо не се усеща.*

(8) *А и пясъкът хич не се усеща на вкус.*

(9) *Заблуждавам ли се – подхвана Хюнон, озъртайки се нервно към модната разговорна тръба, – или тук се усеща някаква смрад?*

Последната подгрупа, която А. Виберг добавя, авторът нарича „сетивни глаголи“ (sensory verbs). Това са глаголи, които изразяват притежаваното от Стимула състояние за въздействие или активното му действие. Те се отличават от сетивните копули по допълнителния семантичен елемент, с който се надгражда значението. Примери (10-11) онагледяват разликата между неутралните сетивни копули (10) и сетивните глаголи (11), при които се наблюдава допълнителна семантична окраска, изразяваща преценката или отношението на възприемащия, в този случай – положителна.

(10) *Пардон за второто, но всяка парашутна зала **мирише** точно по този неповторим начин.*

(11) *Само че вместо с цветя, храстчето сега беше украсено с множество дребни плодчета, които **ухаеха** на горски ягоди.*

Много от сетивните глаголи са свързани с излъчване на светлина (*блестя, сияя, проблясвам*), реализиране на звуков ефект (*дрънкам, пукам, тропам*) или усещания на тялото и болка (много често третолични – *боде, убива, щипе*).

Макар и в чуждоезикови изследвания да липсват примери за вкусово възприятие от този вид, за български език в третата подгрупа могат да бъдат посочени глаголи и за петте типа сетивност, чиито субект е Стимулът на перцепцията. В примери (12-16) са изброени представители на сетивните глаголи за всички видове сетивни възприятия (в (12) – зрительно, (13) – звуково, (14) – тактилно, (15) – обонятелно, (16) – вкусово).

(12) *Градските стени **сияеха** бледо в предутринния сумрак.*

(13) *Ледената вода **кънтеше** над огромните канари, оставени от отдавна изчезнали ледници, мятеше във въздуха хапливо студена мъгла, която се стелеше на облаци над пътя.*

(14) *Грапавият зной **пареше** кожата му, гърлото му отдавна беше пресъхнало.*

(15) *Нощният въздух **вони** и тази воня плющи в ноздрите като развети флагове на кораб, понесъл се над плитчини.*

(16) *Сокът ухаеше, **сладнеше**, а устните от него ставаха още по-жадни и горещи.*

3. Стимул-ориентирани сетивни глаголи в Булнет

В рамките на изследването бяха извлечени всички синонимни множества, с които перцептивните предикати са представени в Булнет (@БУЛНЕТ)(Коева 2021). Те са маркирани със семантичен примитив перцептивен глагол (verb.perception). Посочените семантични примитиви са автоматично приписани от паралелните

⁴ Всички примери в настоящото изследване са ексцерпирани от Българския национален корпус (Коева et al. 2012).

синонимни множества в Принстънския уърднет. В следващата част са анализирани онези от тях, които принадлежат на подгрупата на предикатите за Стимул-ориентирани сетивни глаголи за възприятие.⁵ От своя страна, те подлежат на подялба на глаголи за общо, зрително, слухово, тактилно, вкусово и обонятелно възприятие.

Сетивните копули и предикатите за възприемаемост по правило са формулирани така, че да бъдат представени с по едно значение за всеки тип възприятие. При сетивните глаголи се наблюдава разнообразна концептуализация, особено при подкласовете на зрителното, слуховото и тактилното възприятие.

Част от тях описват пасивно свойство (*сияя, ухае*), докато други бележат активна реализация на свойството (*скърцам, бия*). Последните са предимно предикати за слухово Стимул-ориентирано възприятие.

3.1. Стимул-ориентирани сетивни глаголи за **общо / неутрално** възприятие

Според А. Виберг, тази група не е представена в езиците, които изследва. За български бяха открити 4 синонимни множества от този тип, например:

(17) @БУЛНЕТ: **отразявам:1; отразя:1; изразявам:5; изразя:5** – ‘представявам изява, демонстрация, индикация на нещо’ – *Тази постъпка отразява истинските му схващания.*

Силно е застъпена и недокрай изяснена връзката между тактилното, интероцептивното и общото възприятие.⁶ Както се вижда и от посочените по-долу представители (18-21), някои семантични множества могат да се отнасят към всяко едно от тях в различни ситуации. С оглед на разграничаването на употребите като глаголи за обща интероцепция и за тактилна перцепция, важно е експлицитното присъствие на сетивния орган в изреченската структура.

(18) @БУЛНЕТ: **боли ме:2; имам болка:1; чувствам болка:1; усещам болка:1; усетя болка:1; боли:2** – ‘изпитвам неприятно, болезнено усещане, имам физическа болка’ – *Болезне ли те след катастрофата?*

(19) @БУЛНЕТ: **убива:1; убива ми:2** – ‘причинявам силна болка при удар, натъртване, натиск’ – *Тези ботуши адски ми убиват.*

(20) @БУЛНЕТ: **бода:1; убождам:1; убода:1; бодвам:1; бодна:1; жила:1; жилвам:1; жилна:1** – ‘причинявам болка чрез пробождане’;

(21) @БУЛНЕТ: **убива ми:1** – ‘чувствам болка или неудобство, които не могат да се свържат с точно определена причина или източник’;

3.2. Стимул-ориентирани сетивни глаголи за **зрително** възприятие

За разлика от останалите подкласове, в които глаголите за зрително възприятие доминират и в числово, и в семантично отношение, в подгрупата на сетивните глаголи те заемат второто място с 18 синонимни множества от този подвид. Често срещани са глаголи за действие и за състояние, но се срещат и процесуални предикати. Най-характерните от тях са представени по-долу, като те обичайно са свързани с

⁵ Отразяването на синонимните множества в изследването следва начина, по който предикатите са представени в Булнет и съответно са маркирани с @БУЛНЕТ.

⁶ А. Виберг обръща сериозно внимание на интероцептивни предикати и специално на *усещам*, в чиято лексикална структура вижда 3 възможни реализации и съответни семантични разширения – за вътрешна перцепция (усещане на тялото → емоция); за външна перцепция (тактилно усещане / вкус / мирис); когниция (възприятие → познание) (Viberg 2015: 97-106). Л. Рок и др. определят такъв тип глаголи в различни езици като изразяващи мултисетивна семантика (multi-sense verbs) (Roque et al. 2018:379).

излъчвана светлина, която може да е постоянна характеристика (22), (23), с изразяване на промяна (25), краткотрайност (26), с неочаквана поява пред сетивата на възприемащия (24):

(22) @БУЛНЕТ: **блестя:4; лъщя:1** – ‘изглеждам блестящ, отразявам ярка светлина, например както мокра повърхност’ – *Мокрото шосе лъщеше пред тях.*

(23) @БУЛНЕТ: **светя:4; сияя:2; блестя:3** – ‘изглеждам светъл, бистър и чист, особено за цвета на кожата или лицето’ – *Лицето ѝ светеше, когато излезе от сауната.*

(24) @БУЛНЕТ: **изниквам:3; изникна:3; изскачам:4; изскоча:4** – ‘появявам се внезапно или неочаквано’ – *Издад завоя изскочи китна къщичка.*

(25) @БУЛНЕТ: **светвам:2; светна:2; просветвам:2; просветна:2; просветлявам:2; просветлея:2** – ‘ставам по-ярък, по-светъл’ – *Небето просветля около обяд.*

(26) @БУЛНЕТ: **блестя:2; блещукам:1; проблясвам:3; проблесна:3; просветвам:1; просветна:1** – ‘светя с ярка светлина, подобно на звезда или пламък’;

3.3. Стимул-ориентирани сетивни глаголи за **слухово** възприятие

Най-многобройната група в рамките на сетивните глаголи е тази за слухово възприятие с 58 синонимни множества, които изразяват семантично съдържание от този вид. Те могат да се разделят съобразно типовете дейности, които означават, като (27) бележи неутралност; (28-32) са свързани с определен Стимул и с допълнителна семантична натовареност – при (28), (30), (32) – интензитет, (29), (31) – височина на звука. Глаголите от тази група могат също да изразяват еднократност или продължителност.

(27) @БУЛНЕТ: **издавам звук:1; издам звук:1; произвеждам звук:2; произвежда звук:2** – ‘издавам характерен или естествен звук’;

(28) @БУЛНЕТ: **бибиткам:1; свиря:4** – ‘произвеждам или наподобявам силен предупредителен звук на клаксона на моторно превозно средство’ – *Клаксоните на такситата бибиткаха.*

(29) @БУЛНЕТ: **цвъртя:9; свиря:16** – ‘(за насекоми) издавам пронизителен, отсечен шум чрез триене на определени части от тялото’ – *Мъжките насекоми, като шурците или скакалиците цвъртят пронизително.*

(30) @БУЛНЕТ: **прокънтявам:3; прокънтя:2** – ‘издавам силен резониращ звук’ – *Изстрелът прокънтя във въздуха.*

(31) @БУЛНЕТ: **пиукам:2; изпиуквам:1; изпиукам:1** – ‘издавам кратък, единичен сигнал с много висока честота’ – *Компютърът изпиука и спря.*

(32) @БУЛНЕТ: **бия:7; тупам:2; думкам:1; барабаня:2** – ‘произвеждам еднообразен шум като от барабан, дъжд и под.’ – *Дъждът барабанеше по предното стъкло.*

3.4. Стимул-ориентирани сетивни глаголи за **тактилно** възприятие

Групата общо наброява 15 синонимни множества, част от които са представени по-долу. Наблюдават се различни семантични специфики и в рамките на тази група, като (33) маркира обобщеност, освен ако част от тялото не е посочена като външен аргумент, (34) и (35) бележат интензитет на усещането, (36) – фигуративно назоваване на възприятието.

(33) @БУЛНЕТ: **боли ме:1; боли:1** – ‘за орган или част от тялото - представлявам източник или мястото, в което някой чувства болка; 2. предизвиквам болка, неприятно усещане’ – *Болят ме ръцете.*

(34) @БУЛНЕТ: **пулсирам:4; туптя:5; тупкам:4** – ‘бия, свивам се и се отпускам ритмично или предизвиквам подобно усещане, често придружено с болка или дискомфорт’ – *Цялата ми ръка пулсираше.*

(35) @БУЛНЕТ: **паря:2; опарвам:2; опаря:2; лютя:1; налютявам:1; налютя:1** – ‘предизвиквам остра болка или неприятно усещане (като) от ужилване, изгаряне с нещо горещо и под.’ – *Мечта, докато цигарата му го опари, и едва тогава се обърна на другата страна и сладко задряма.*

(36) @БУЛНЕТ: **обади се:1; обажда се:1** – ‘за (хронично) заболяване или орган или част от тялото, засегнати от такова заболяване - усещам се, причинявам болка периодично’ – *Всеки път, когато времето се развали, коляното ми се обажда.*

3.5. Стимул-ориентирани сетивни глаголи за **вкусово** възприятие

А. Виберг отбелязва, че за езиците, които изследва, не се наблюдават предикати в тази група. Смятаме, че за български такива са *лютя, сладня, киселея, горча, соленея*, макар и непредставени в Уърднет. Възможните параметри на Стимула при тях са ограничени, но те влизат в интересни семантични конфигурации, част от които са описани по-долу. Множеството примери, които се срещат в Българския национален корпус обосновават това твърдение. По-честотни са примерите с *горча* и *лютя*, които развиват и допълнителни непрототипни значения, а по-редки – *сладня, киселея* и *соленея* с по-малобройни употреби в БНК. Основната употреба на всички глаголи, назоваващи вкусови разновидности, е свързана с вкусовото възприятие. Това е видно от многобройните примери в корпуса. Примери (37-45) посочват употребите за всеки вид от вкусовете, съответно (37) и (43) за сладко, (44), (45) – кисело, (43) – солено, (39), (40), (41) – горчиво. Интересна е високата честотност в българския език на глагола *лютя* (38), (39), обикновено с третолична употреба, макар и това усещане да не е обособено като вкус във физиологията.

(37) *Сиропът се топи в устата, а тестото **сладни** и напомня бадемово тесто.*

(38) *Ти ядеш ли скакалци, Док? — Да. В Мексико съм ял. Много **лютят**.*

(39) *Дотогава венецът ти ще заздравее, а ще ти дам и едно лекарство, с което сутрин и вечер ще изплакваш устата си, колкото и да **горчи** и да **люти**.*

(40) *Тази медовина **горчи**!*

(41) *За кой ли път — лежи на пода, сърцето му бие силно, сякаш ей сега ще изхвъркне, слюнката му пресъхнала, в устата му **горчи**.*

(42) *Или моят хляб ти **горчи**?*

(43) *В устата ми **сладни** и **соленее**, усещам се сита...*

(44) *Вашиите **киселеят** ли, или са от сладките?*

(45) *Любовниците ти изменят и стареят, виното ти **киселее**, парите ти **крадат**, а когато вечер искаш да отдъхнеш във весел кръг, верните ти поданицы идат с гробовни лица.*

Глаголът *лютя* има голям брой срещания, в които се използва и като общо или тактилно възприятие:

(46) *Пушекът вече започваше да ми **люти**.*

(47) *Още не бяха притихнали писъците на децата след клането, още не беше заглъхнал звънтежът на мечовете, още миришеше на изгоряло и димът продължаваше да навлиза в стаите и да **люти**, и василевсът вече се разпореждаше в крепостта.*

В много от употребите е посочен участъкът от тялото, в който е съсредоточено възприятието (с предлози *на*, *в* или като субект в изречението).

(48) *Това, с което боравеше, не изискваше никакви мускули, нито сила над яките като дъбове нозе, нито пот, която да се стича и да **люти на** очите, нито изблици парещ зной, който пърли космите по ръцете.*

(49) *Гърлото му е стегнато. Пари и люти.*

(50) *Много **люти** сапунът в издрасканото.*

(51) *На него пише нещо, но лодката се клати от прибоя, здрачът обвива с плаща си масивните форми на пристана, а солта на горчивите работни сълзи, **люти в** очите на лодкаря...*

Подобен тип употреби са засвидетелствани в Българския национален корпус и с глагола *горча*:

(52) *И ти трябва да я кажеш, независимо как ти **горчи** от тези думи в устата и разрошваш косата на хлапака там, Доус, защото там винаги има по един симпатяга,...*

(53) *И пари **на** езика, **горчи**...*

(54) ***В** гърлото **горчи**.*

В преобладаващото множество примери, частта от тялото посочва участъка, в който се извършва възприятието. Интересни и по-редки са случаите, при които глаголът я присъединява като външен аргумент (55-56).

(55) *Очите ме болят, гърлото ми **горчи**, хлеб не ми се яде.*

(56) ***Лютят** очите ни, които се изпълват с отровна вода, когато гледаме ядовито.*

В немалък брой срещания *лютя* се използва транзитивно за назоваване на каузиране на емоционално състояние (57-58).

(57) *Госпожа Евпраксия тихо приближи и дръпна сина си за ръкава. — Моля ти се, не ги **люти**... Потърпи малко...*

(58) [...] *мили келнерки, готови да се влюбят в клиентите, и когато това стане, въртят главозамайваща любов, **лютят** се, напрягат се и страдат от бар на бар; [...]*

Глаголът *горча* има и срещания с преносна употреба в областта на емоционалните състояния с основно значение разочарование (59-62). Причината за тези състояния заема позицията на изреченски субект, а Експериенцерът е кодиран като датив (62).

(59) *А много **горчи**, дявол да го вземе, когато се излъжеши в някого!*

(60) *Сир Давос, истината понякога **горчи**, дори за човек като лорд Станис.*

(61) *Каптах неодобрително ме погледна с просълзеното си око и отговори: — Нали хиляди пъти съм ти казвал, че имаш невероятна способност да отравяш радостта ми със своята разсъдливост, която **горчи** по-силно от пелин.*

(62) *Тя ти провозжда тая питка, пък ти да ѝ капнеш малко медец в една паничка, защото цял ден нещо ѝ **горчи** на душата.*

3.6. Стимул-ориентирани сетивни глаголи за **обонятелно** възприятие

Пет синонимни множества се очертават като принадлежащи към тази група, като обикновено се добавят антиподните семантични компоненти *приятно* или *неприятно*.

@БУЛНЕТ: **ухая:1; благоухая:1** – ‘мириша приятно, издавам аромат’ – *Тя ухаеше на топло мляко.*

@БУЛНЕТ: **мириша лошо:1** – ‘издавам неприятна миризма’ – *Той рядко се къпе и мирише лошо.*

@БУЛНЕТ: **воня:1; смърдя:1** – ‘издавам силна лоша, неприятна миризма’.

В тази част бяха обсъдени представените в Булнет Стимул-ориентирани сетивни глаголи. С цел пълнота на изследването бяха включени и глаголите за вкусово възприятие, които бяха анализирани на основата на употребата им в Българския национален корпус.

4. Заключение и бъдеща работа

Настоящото изложение е част по-обемно проучване на предикатите за перцепция. То представя типологията им, като очертава закономерностите при подялбата на предикатите за възприятие в две посоки. Първата следва типове възприятие според използваните сетивни органи. Втората отразява семантико-граматичните особености на предикатите по отношение на присъединяването на външния аргумент. Изследването се фокусира върху най-слабо проучения тип предикати, които присъединяват Стимула като изреченски субект. Стимул-ориентирани сетивни глаголи са разгледани със синонимните множества, с които са дефинирани в Българския уърднет, като са типологизирани в подкласове. Сетивните глаголи за вкусово възприятие не са отразени в Булнет и са анализирани на основата на срещанията им в Българския национален корпус.

Част от плановете за бъдеща работа над предикатите включва типологизирането на ясно дефинирани подгрупи глаголи от този тип. В предстоящи проучвания биха могли да се диференцират аналитично още две групи – за състояния (*аленея*) и за действия (*дрънча*). Необходимо е също да се обърне внимание на различията в спецификата на употребите, маркиращи притежание на свойството или дейността, свързана с проявлението му, от една страна, и каузирането на това свойство или дейност с човешка намеса – от друга.

5. Благодарности

Настоящото изследване е подпомогнато от Националната програма на МОН „Млади учени и постдокторанти 2“, одобрена с РМС 206/07.04.2022 г.

Библиография

Вежбицкая 1986: Вежбицкая А. *Восприятие: семантика абстрактного словаря* – В: Новое в зарубежной лингвистике, вып. 18, с. 336 - 370. [Vezhbickaya 1986: Vezhbickaya A. *Vospriyatie: semantika abstraktnogo slovarya*. – In: *Novoe v zarubezhnoj lingvistike*, vol.18, s. 336 - 370.]

Моисеева 2005: Моисеева, С. А. *Семантическое поле глаголов восприятия в западно-романских языках*. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2005. – 248 с. [Moiseeva 2005:

Moiseeva, S. A. *Semanticheskoe pole glagolov vospriyatiya v zapadno-romanskih yazykah* – Belgorod: BelGU, 2005, 248 p.]

Падучева 2004: Падучева, Е. В. *Динамические модели в семантике лексики*. М.:ЯСК, 2004. [Paducheva 2004: Paducheva E. V. *Dinamicheskie modeli v semantike leksiki*. М.:YSK, 2004.]

Стаменов 2021: Стаменов, М. Конструкциите с предикативи за психически състояния в българския език – номенклатура и диференциални характеристики. – В: *Zeszyty Cyrylo-Metodiańskie*, 2021, Vol. 10, 76-113. [Stamenov 2021: Stamenov, M. Konstruktsiite s predikativi za psihicheski sastyaniya v balgarskiya ezik - nomenklatura i deferentsialni harakteristiki – In: *Zeszyty Cyrylo-Metodiańskie*, 2021, Vol. 10, 76-113.]

Стаменов 2022: Стаменов, М. Принос към семантичната характеристика на предикативите за вътрешни преживявания със субект в дателен падеж. – В: Български език. Приложение 2022 с приноси към Осмия форум „Българска граматика“, 69 (2022), 351–366. [Stamenov 2022: Stamenov, M. Prinos kam semantichnata harakteristika na predikativite za vatreshni prezhiyavaniya sas subekt v datelen padezh – *Balgarski ezik, Prilozhenie* 2022, 69 (2022), 351-366.]

Buck 1949: Buck C. *A dictionary of selected synonyms in the principal Indoeuropean languages. A contribution to the history of ideas* – Chicago, Ill: University of Chicago Press, 1949. – XIX, 1515 p.

Gisborne 1996: Gisborne, N. 1996. English Perception Verbs. PhD Dissertation. University College London.

Koeva 2021: The Bulgarian WordNet: Structure and Specific Features. *Papers of BAS Humanities and Social Sciences* Vol. 8, 2021, No. 1, 47-70.

Koeva et al. 2012: Koeva, S., I. Stoyanova, S. Leseva, Ts. Dimitrova, R. Dekova, and E.a Tarpomanova. The Bulgarian National Corpus: Theory and Practice in Corpus Design – *Journal of Language Modelling*, 2012, Vol. 0, No. 1, ISSN: 2299-8470, 65-110.

Leech 1975: Leech G. N. *Meaning and the English Verb*. L.: Longman, 1975; [first published 1971].

Lehrer 1990: Lehrer, A. 1990. Polysemy, Conventionality, and the Structure of the Lexicon. *Cognitive Linguistics* 1.2: 207-246.

Palmer 1966: Palmer, F. R. 1966. *A Linguistic Study of the English Verb*. London: Longman.

Roque et al. 2018: Roque L.S., K. Kendrick, E. Norcliffe and A. Majid. Universal meaning extensions of perception verbs are grounded in interaction. In: *Cognitive Linguistics* 2018; 29(3): 371–406.

Rogers 1971: Rogers, A. *Three kinds of physical perception verbs*. Chicago Linguistic Society 7,1971, 206–222.

Vendler 1967: Vendler, Z. : *Linguistics in Philosophy*. Ithaca, New York: Cornell University Press.

Viberg 1983: Viberg Å. The Verbs of Perception: A Typological Study, *Linguistics*, 1983, vol. 21, no. 1, 123-162.

Viberg 2001: Viberg, Å. Verbs of perception. In: Haspelmath, M. – König, E. – Oesterreicher, W. – Raible, W. [eds.]: *Language Typology and Language Universals: An International Handbook*. Berlin 2001, 1294–1309.

Viberg 2012: Viberg Å., Basic Verbs in Typological Perspective, in *Le verbe en verve. Réflexions sur la syntaxe et la sémantique verbales*, M. Van Peteghem, P. Lauwers, E. Tobbak, A. Demol, L. De Wilde (eds.), Gent, Academia Press, 2012, p. 255-273.

Viberg 2015: Viberg, Å. 2015. Sensation, Perception and Cognition. Swedish in a typological-contrastive perspective. In: *Functions of Language* 22:1, pp. 96–13

Viberg 2019: Viberg Å. Phenomenon-based perception verbs in Swedish from a typological and contrastive perspective - In: Perception, perceptibilité et objet perçu. Approches inter-langues / [ed] Éric Gilbert, Caen: Presses Universitaires de Caen, 2019, p. 17-48.

Stimulus-oriented Sensory Verbs – Originality and Variety

Hristina Kukova

Institute for Bulgarian Language “Prof. Lyubomir Andreychin”

Bulgarian Academy of Sciences

hristina@dcl.bas.bg

Abstract. The research aims at presenting a specific variety of perception predicates – stimulus-oriented sensory verbs. This is a verb subgroup whose representatives are characterized by joining the Stimulus as the subject of the sentence, expressing its state or active action. The semantic scope of this subtype of verbs is described, outlining the differences from the representatives of other subclasses.

Keywords: perception predicates, Stimulus-oriented predicates, typology